

JAUME T. PRIM

L'actual masia construïda, i restaurada de poc, on estava emplaçat l'antic cenobi.

Santa Maria de Penardell, monestir medieval

Josep Clavaguera

L'època d'esplendor del monaquisme a l'Alt Empordà té l'origen i el creixement a redós de la gran abadia de Sant Pere de Rodes. A la seva ombra, els segles XI, XII i XIII naixien i creixien priorats i cel·les monàstiques escampades per les serralades de l'Albera i de Rodes. Ja més endavant s'eregirán al bell mig de la plana de l'Empordà. En són un bon exemple: Santa Maria del Camp (Garriguella, 1218); Sant Miquel Ses Closes (Vilanova de la Muga, s. XI); el priorat del Sant Sepulcre de Peralada (s. XII); el monestir de Santa Maria de Vilanera (l'Escala, s. XIV); el monestir de Santa Margarida de Roses o del Prat de Roses (s. XI) que més endavant es va unir al de Sant Daniel de Girona i al de Santa Maria de Penardell (Pau) de donats i donades –s'anomenaven així aquells que acollien homes i dones que es «donaven»

amb els seus béns a un monestir o priorat–; així, doncs, es tractava d'un monestir mixt d'homes i dones, tal com constarà en els documents que més endavant esmentarem.

A més, podríem afegir, com a mostra d'aquest creixement monàstic, les diverses fundacions en les dues viles comtals: Castelló d'Empúries i Peralada. També podríem recordar les cel·les monàstiques que varen proliferar en les zones muntanyenques de l'Albera.

Tampoc no podem oblidar la gran influència que varen tenir en aquesta expansió monàstica altres monestirs d'aquestes contrades alt-empordaneses, com: Sant Quirze de Colera (s. X), Santa Maria de Roses (s. X), i més tard Santa Maria de Vilabertran (s. XI-XII).

El que va succeir aquí a l'Empordà en aquests segles no fou exclusiu d'aquestes terres, sinó que aquesta situació va esdevenir habitual a tot Europa medieval. El monaquis-

LES PRIORES DEL MONESTIR

L'abat Ponç de Santa Maria de Roses va nomenar prior el convers Bernat Sifred. En els documents esmentats no trobem altres priors successors de Bernat. Això fa pensar que la comunitat masculina de «donats» va tenir poca incidència en la vida del monestir i segurament que es varen unir a algun altre cenobi de les contrades: Santa Maria de Roses o bé al mateix Sant Pere de Rodes.

És per això que Santa Maria de Penardell va continuar com a comunitat femenina, seguint la regla de Sant Benet. Les prioros esmentades en els documents són les següents:

ERMESSENDA SIFREDA (1229-1241)

Fundadora i impulsora del monestir. Va rebre diverses donacions de particulars i dels mateixos senyors feudals empordanesos. En una de les donacions va signar com a testimoni el mateix comte d'Empúries, Ponç Hug II.

VILANOVA (1254-1276)

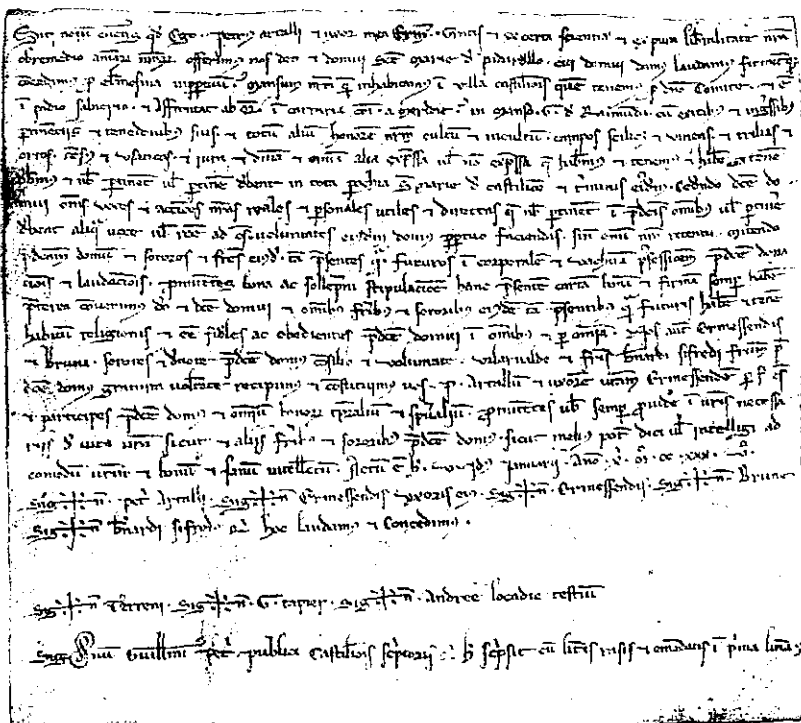
Apareix en documents de donacions i compres a favor del monestir. El comte d'Empúries, Hug IV, va intervenir en una compra que va realitzar aquesta priora pel seu convent. Va signar, també, el fill del comte, Ponç Huguet.

TERRENA (1288-...)

Ben poc sabem d'ella. Només s'esmenta en un sol document dels consultats en una venda feta per Raimon d'Empúries, l'any 1288.

ALAMANDA (1296-...)

El mandat d'aquesta priora va coincidir en uns moments bons per al monestir. En un document signat l'any 1296 es varen cancel·lar uns deutes amb la família Compte de Vilaüt, i això fa pensar que amb més de mig segle d'existència la fundació s'havia consolidat del tot.

Pere Artall i la seva muller Ermessenda fan donació d'un mas i terres al convent de Santa Maria de Penardell (A.P.P. Sec. E. Núm 5-17x15-9 de gener de 1236).

me va tenir uns segles d'esplendor, d'expansió i de diversitat de regles i opcions. Aquesta diversitat comportarà l'aparició de monestirs ben singulars, com el que anem a estudiar ara, el de Santa Maria de Penardell, que fundat en ple segle XIII va tenir la característica d'ésser mixt, o sia amb monjos i monges i amb els seus respectius priors i prioros, seguint la regla benedictina.

El seu origen i l'emplaçament

Cal situar la fundació del monestir –segons els documents consultats– l'any 1229, sota la tutela del monestir de Santa Maria de Roses i del seu abat Ponç.

Aquest fou el primer que es va preocupar del petit cenobi de Penardell i va procurar que seguissin la regla benedictina. Fou, també, ell qui va nomenar un convers prior de la comunitat masculina, un tal Bernat Sifred, i com a priora de la femenina va designar Ermessenda Sifreda.

Ben aviat varen tenir en possessió terres de prop dels estanys, i també una petita illa de terra, anomenada «Illa de ses dones», dintre el gran estany de Castelló. Així podien tenir dret al

delme del peix, tan necessari, en aquells temps, per a l'alimentació de cada dia.

Gràcies als documents de l'arxiu del Palau de Peralada, sabem de les seves possessions, i que, malgrat haver-se extingit al final del segle XIV, per unir-se al cenobi de Canongesses Agustines de Peralada, varen tenir peces de terra i massos per l'Alt Empordà.

Seguint els documents, esmentarem algunes possessions:

a) El 3 de maig de 1241 en Guillem-Ramon de Pau va vendre al monestir de Santa Maria de Penardell sis peces de terra de cultiu, situades a la parròquia de Sant Martí de Pau (ACP pergami de 260 x 250 mm).

b) El 23 de març de 1254 en Raimon d'Empúries, cavaller, ven al monestir de Penardell i a la seva priora Vilanova una "condomina" que tenia en el terme parroquial de Sant Martí de Pau (ACP pergami de 244 x 365 mm).

c) El 20 d'agost de 1276 el comte d'Empúries Hug IV va vendre al monestir i a la seva priora Vilanova i a les seves successores la senyoria directa sobre unes cases, que havien estat d'un tal Pere Arnald i que estan situades al puig «Salnerio» (ACP pergami de 150 x 300 mm).

FRANCESCA DE SOLER
(1321-...)

Aquesta priora va obtenir el reconeixement de la donació atorgada anteriorment l'any 1284 a favor del monestir, del delme del peix de l'illa de l'estany de Castelló. L'hi va atorgar el rei Pere, fill de Jaume d'Aragó, amb escriptura signada a la notaria de Castelló el dia 17 d'agost de 1330.

A més d'aquest document important, sabem que aquesta priora va realitzar compres als propietaris veïns del monestir, com a Guillem Pujada de Vila-juïga i altres.

GERALDA SORDA
(1345-...)

Consta només en un document de poca importància l'any 1345.

DÚLCIA DE L'ARMENTERA
(1346-1347)

D'aquesta priora sabem que va realitzar diverses compres per al monestir. Com a notícia interessant, que ens fa veure la relació d'aquest cenobi amb el de Sant Pere de Rodes, en una de les compres va intervenir el monjo cellerer Ponç de Cursavell. Es tractava d'una peça de terra situada a la font de Canelles de la parròquia de Vila-juïga.

CLARA (1355-1375)

Durant el seu mandat, d'una trentena d'anys, va tenir lloc un esdeveniment que forçosament havia d'incidir en la vida del monestir. Aquest fet fou l'annexió del convent de Sant Miquel Ses Closes amb totes les persones i béns.

A la vila de Castelló, el dia 5 de desembre de 1374, es va signar l'escriptura d'annexió. Segons el pergamí de l'antic arxiu de les canongesses de Peralada (pergamí 556 x 400 mm) diu així: «L'última priora Garsenda de Canadal amb Beatriu de Montpalau, monja, i Sibila

JAUME T. PRIM

Una dependència de la masia amb les arcades de pedra i rajols.

d) El 25 d'agost de 1288 el cavaller Berenguer Otger fa donació al monestir de Santa Maria de Penardell i a la seva priora Terrena de dotze mitgeres de civada d'un cens anyal que Bernat de Palol havia fet en aquest monestir, amb l'obligació de fer cremar una llàntia en el temple (ACP pergamí de 310 x 242 mm).

e) El 8 d'octubre de 1296 en Pere Comes de Vilaüit afranquí el monestir i la seva priora Alamanda del deute que havia contret el convent amb els seus pares Pere i Ermessenda. (ACP pergamí de 162 x 176 mm).

f) El 22 de juny de 1321 en Guillem-Gerald, de la parròquia de Sant Esteve de Pedret, ven a Francesca de Soler, priora d'aquest monestir, set mitgeres de blat, com a cens d'una terra de l'esmentada parròquia (ACP pergamí de 290 x 285 mm).

g) El primer de maig de 1347 en Guillem Sabater, de Canyelles, de la parròquia de Sant Feliu de Vila-juïga, amb la corresponent autorització del monjo Ponç de Cursavell, cellerer del monestir de Sant Pere de Rodes, ven a Dúlcia de l'Armentera, priora del cenobi de Penardell, un censal d'oli, com a fons per un benefici (ACP pergamí de 190 x 400 mm).

h) A la comtal vila de Castelló d'Empúries, el dia 5 de desembre de 1374, es va signar el lliurament del convent de Sant Miquel Ses Closes i les seves propietats al monestir de Santa

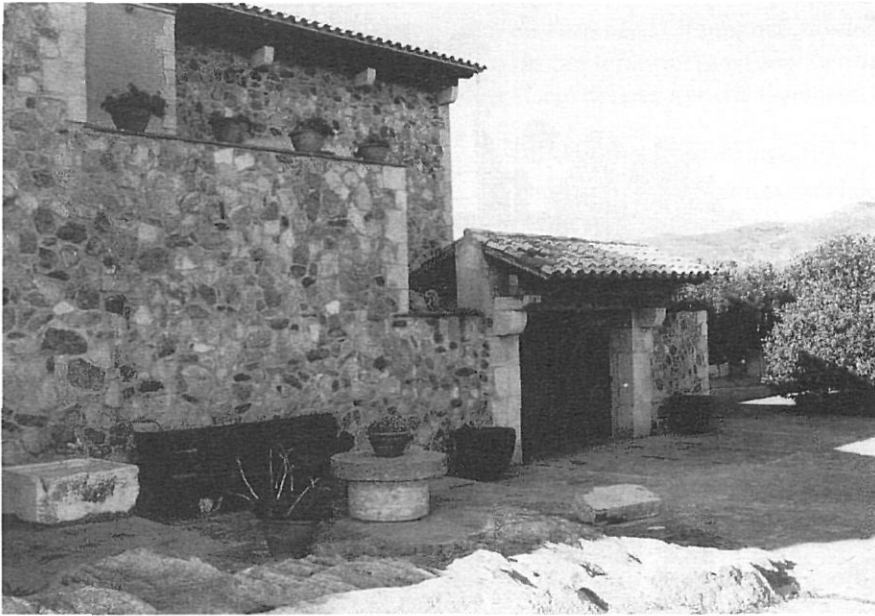
Maria de Penardell. Intervenen i signen aquest document Garsenda de Canadal i les dues monges de Sant Miquel Ses Closes (ACP pergamí 556 x 400 mm).

i) El 13 d'agost de 1382 en Dalmau Pons de les Costes de la parròquia de Sant Martí de Peralada va capbrevar a favor de la priora de Penardell, Ermessenda Sorda, una peça de terra situada en aquest paratge de Peralada (ACP pergamí de 197 x 306 mm).

j) El darrer document que fa referència a aquest monestir i a les seves propietats està datat a Castelló d'Empúries el dia 22 de juliol de 1402 i diu així: «Bernat de Rocafort, de la parròquia de Pau, renuncia a favor de la priora de Penardell, Francesca, d'una peça de terra que tributava com a cens anyal, el mas de Rocafort del Vilar (ACP pergamí de 203 x 334 mm).

Per aquests documents citats, veiem que, malgrat no haver estat un gran monestir, les seves propietats s'estenien pels entorns dels estanys i per aquestes contrades de l'Empordà. La nissaga de la noble família dels Pau que tenien el seu castell en la població del mateix nom, i també la família dels Vilaüit, que posseïen el seu castell en aquest barri, avui del municipi de Pau, afavoriren aquest convent de donats i donades.

Per la toponímia, podem saber i suposar que estava situat en el puig on avui hi ha el mas Penardell i així emergeix entre els camps i aiguamolls

Portalada i altres pedres, possibles restes del convent.

de Castelló. Distava uns tres quilòmetres del poble de Pau i només un del veïnat de Vilaüt. L'actual masia de Penardell sembla que està bastida en el mateix lloc on hi havia el monestir. Amb tot, no hi ha vestigis gaire clars de l'antic emplaçament. La masia és moderna del segle XVIII-XIX, i amb tota seguretat que les pedres de l'enrunat monestir varen servir per a les noves edificacions.

Les restes de Santa Maria de Penardell

Ben segur que l'actual mas de Penardell va bastir-se al final del XVIII i al principi del XIX sobre les ruïnes de l'antic monestir. Les parets i sostres enrunats varen servir per a la construcció del nou mas o casa de pagès.

L'església va tenir menys sort que d'altres de les encontrades que restaren obertes al culte i algunes serviren de parròquies. Segurament, la proximitat amb la capella del veïnat de Vilaüt, dedicada a Sant Salvador, que va servir de temple parroquial, com a sufragània de Sant Martí de Pau, fou la causa principal de l'abandó del temple de Santa Maria de Penardell.

A poca distància, una altra església, Sant Joan Ses Closes, també es va convertir en temple parroquial i, malgrat els desperfectes dels aiguats del segle XV, va resistir com a parròquia fins el segle XVII, que fou agregada a Castelló d'Empúries.

Tampoc Santa Maria de Penardell no va poder lliurar-se d'aquests aiguats del segle XV i, possiblement, aquests foren els principals agents de l'inici del seu enrunament. Des del convent de Peralada, les monges varen assabentar-se dels desperfectes, però el seu record de Penardell quedava ja molt llunyà.

Malauradament no s'ha trobat cap document, ni a l'arxiu de les canongesses de Peralada, ni en altres fons consultades, que ens descobreixi el progressiu esfondrament del monestir i que ens parli de la seva decadència.

La memòria del cenobi medieval resta en els pergamins i en el nom toponímic de Penardell o Pederdell, segons la grafia d'alguns documents.

Josep Clavaguera és arxiver del Palau de Peralada

BIBLIOGRAFIA

- Arxiu del Palau de Peralada. *Llibre de notes, de contractes i notícies de les canongesses*. Sec. F. Reg. 1.185.
- Arxiu del Palau de Peralada. Treball inèdit de Mn. Lluís G. Constans, presentat al Certamen històrico-literari de la Biblioteca del Palacio de Peralada (1953). Sec. H. Reg. 1.290.
- BADIA i HOMS, Joan. *L'Arquitectura medieval de l'Empordà*. II-A. Alt Empordà. pàg. 309.
- MONTSALVATGE i FOSSES, Francisco. *Los monasterios de la Diócesis Gerundense*. Tom XIV; Olot. J. Bonet. 1904. p. 60.
- CONSTANS, Lluís G. *Girona, bisbat marià*. Any marià MCMLIV. pàg. 87.

Bosch, conversa, foren incorporades i admeses com a religioses de Santa Maria de Penardell, monestir al qual aportaven tots els béns de Sant Miquel Ses Closes, valorats en 7.500 sous melgoresos.

Així mateix, reconeixien que havien invertit 6.000 sous, per comprar als Comuns de Verges i la Tallada uns cens anyal de 21 lliures, 8 sous i 6 diners. La resta de 1.500 sous, per mitjà del monjo cambrer de Sant Pere de Rodes, Guillem Solana, els varen dipositar a casa del banquer de Castelló, en Pere Bernat.

ERMESSEDA SORDA (1379-1382)

Malgrat els pocs anys de priorat, apareix en diversos documents on es palesa que enriqueix el patrimoni de Santa Maria de Penardell.

FRANCESCA EXELIDA (1396-1402)

Fou l'última priora amb residència a Santa Maria de Penardell i ella mateixa va ordenar el trasllat al convent de les conongesses de Peralada. El fons documental d'aquest cenobi de la vila comtal ens dona com a data d'aquest trasllat el final del segle XIV, sense indicar l'any exacte. Possiblement, l'annexió es féu gradualment, sense presses, perquè sembla que l'única causa fou la manca de religioses.

AGNÈS FILELLA (1420-1450)

Ja instal·lada a Peralada, consta com a priora de Penardell en una visita pastoral de l'any 1432. A més, en un document que fa referència al mas Dalmau Pous signen Leonor, priora de Peralada, i Agnès Filella, priora de Penardell.

L'annexió d'ambdues comunitats es va anar consolidant i cal recordar que al costat del de Penardell hi havia l'antic convent de benedictines de Sant Miquel Ses Closes.